
Jerry D. Moore, *Uvod u antropologiju: teorije i teoretičari kulture*, s engleskoga prevela Gordana V. Popović, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2002, 368 str.

Antropologija se kao znanost, za razliku od mnogih drugih znanosti, javlja relativno kasno. Iako je interes za proučavanje čovjeka, kulture i društva postojao otkad i čovjek, antropologija se kao znanost o čovjeku (kao, uostalom, i sociologija kao znanost o društvu) javlja tek nakon velikih društvenih promjena koje se javljaju krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Premda postavlja niz pitanja koja su ljude zaokupljala tisućljećima, njezini se utemeljitelji javljaju tek u 19. stoljeću.

Kako u Hrvatskoj još uvijek nemamo dovoljan broj prijevoda, ali ni originalnih djela iz područja antropologije,¹ knjiga *Uvod u antropologiju: teorije i teoretičari kulture* Jerryja D. Moorea, profesora antropologije na California State University u Dominguez Hillsu pravo je osvježenje na području antropološke literature u nas. Knjigu je s engleskoga prevela Gordana V. Popović, a izašla je u nakladi izdavačke kuće Naklada Jesenski i Turk. Autor je knjigu namijenio ponajprije studentima antropologije koji su ga i potaknuli na njezino sastavljanje.

Knjiga predstavlja uvod u poznavanje vodećih teoretičara i teorija koje su utemeljile i koje nastavljaju utjecati na modernu antropologiju. U njoj se nalaze najvažnije teorijske koncepcije dvadeset i jednog znanstvenika. Svakom je znanstveniku, odnosno znanstvenici autor posvetio tekst u kojem iznosi njihovu biografiju, antropološka istraživanja, intelektualno obzorje i osobne poglede. Knjiga se sastoji od pet tematskih cjelina koje počinju kratkim uvodnim esejom i opisom problema i pitanja koja su zajednička antropolozima o kojima je riječ u tom dijelu knjige. Svako poglavlje nas upoznaje s doprinosima znanstvenika antropologiji, opisuje nji-

hovu znanstvenu djelatnost s naglaskom na terenskom radu i objavljenim radovima te raspravlja o najvažnijim aspektima djelovanja antropologa.

Već u uvodu knjige autor nas upozorava na činjenicu da je svoju knjigu uredio drugačije nego što su uređeni ostali tekstovi o antropološkoj teoriji. On, kao prvo, predstavlja široki krug antropoloških gledišta te u svoje radove uvrštava neke novije trendove u antropologiji. Kako su radovi prvenstveno namijenjeni studentima, Moore piše koncizno, jasnim i jednostavnim stilom, nastojeći umjereno, ali ne i nekritično predstaviti doprinos svakog antropologa antropološkoj teoriji. Svaki antropolog o kojemu je u knjizi riječ ima svoju znanstvenu težinu i uključen je zato što su mu mišljenja važna i vrijedna proučavanja. Posebno pohvaljujem autora zbog toga što je na kraju svakog svog oglada naveo literaturu u kojoj studenti mogu naći više podataka o pojedinom znanstveniku. Uz to, na kraju knjige nalazi se i kazalo pojmova i imena koje olakšava snalaženje u knjizi.

Autoru se prilikom sastavljanja knjige postavljalo pitanje vrednovanja pojedinog antropologa, odnosno pitanje: Koga uključiti u zbirku radova o najznačajnijim antropolozima? Antropolozi uvršteni u knjigu bavili su se ključnim pitanjima: Što je priroda kulture? Kakav je odnos pojedinca i društva? i predstavnici su osnovnih pravaca u antropologiji (jednolinijske evolucije, boasovskog historicizma, funkcionalizma, kulturnog materijalizma, strukturalizma, semiotike, feminizma i postmodernizma). Nadalje, autor se ograničio na antropologe iz SAD-a, Velike Britanije i Francuske čija su istraživanja i dostignuća ostala značajna i nakon njihove smrti.

Pitanja poput: Što je bit društva? Zašto se kulture mijenjaju? Kakav je odnos između osobe kao pojedinca i osobe kao pripadnika određene društvene skupine? Koja su posebna obilježja ljudskosti? Zašto se kulture razlikuju? su pitanja koja zanimaju čovjeka već tisućljećima. Već je Aristotel u 4. st. pr. Krista propitivao uređenje države i uspoređivao je sa živim organizmom, arapski geograf Ibn Khaldun pokušao je u 14. stoljeću objasniti razlike između kultura klimom, a u 18. stoljeću Talijan Giambattista Vico u svom djelu *Načela Nove znanosti* govori o povijesnom obrascu razvoja ljudskoga društva.

U prvom dijelu knjige Jerry D. Moore govori o utemeljiteljima antropologije. Iako je očito da se spomenuta pitanja postavljaju ljudima već od njihovih početaka, Moore kao utemeljitelje antropologije navodi četvoricu znanstvenika koji su živjeli potkraj 19. i na početku 20. stoljeća. To su Edward Tylor, Lewis Henry Morgan, Emile Durkheim i Franz Boas. Spomenuti se znanstvenici, ističe Moore, javljaju nakon pojave Darwino-ve knjige *O podrijetlu vrsta* koja je sredinom 19. stoljeća označila prekretnicu u razumijevanju kulturnih razlika i prirodne ljudske vrste. Darvinistička teorija bioloških promjena poslužila je kao model za ispitivanje naravi razlika među kulturama i omogućila znanstveno tumačenje pojava. Ona je predstavljala temelj Tyloru, Morganu, Durkheimu i Boasu u izgradnji njihovih antropoloških teorija koje imaju dosta dodirnih točaka sa suvremenim antropološkim pitanjima i idejama. Svaki je od ovih znanstvenika bio vrlo aktivan i u praksi. Oni su ti koji su sudjelovali u osnivanju novih antropoloških institucija, koji su postavili novi sklop antropoloških problema i predložili nove metode znanstvenih istraživanja te tako odredili smjernice razvoja antropologije od kraja 19. stoljeća do danas.

Osim uvoda o utemeljiteljima, u prvom se dijelu nalaze četiri ogleda o svakom

znanstveniku pojedinačno ("Edward Tylor: Razvoj kulture", "Lewis Henry Morgan: Razvoj društva", "Franz Boas: Kultura u kontekstu" i "Emile Durkheim: Organsko društvo"). Svaki ogled govori o životu, znanstvenoj djelatnosti i istraživačkom (terenskom) radu pojedinog antropologa. Moore određene teze komentira, potkrepljuje primjerima iz djela autora, ističući njihov utjecaj na ostale antropologe.

Drugi dio knjige posvećen je Boasovim učenicima: Alfredu Kroeberu, Ruth Benedict, Edwardu Sapiru i Margaret Mead. Franz Boas je kritizirao Tylorovu komparativnu metodu i jednolinijski razvoj ljudskog društva te srušio evulucijski sustav stavom da su kulturne prakse razumljive samo u posebnome kulturnom kontekstu i da se ne mogu protumačiti pomoću evulucijskih stupnjeva. Nimalo nije sporno da je bio najvažnija ličnost u stvaranju američke antropologije u prvoj polovini 20. stoljeća te da je osigurao metodologiju izučavanju posebnih kultura. Osim toga, nagovijestio je odnose između pojedinaca i kulture, elemenata kulture i kulturnih cjelina, ali nikada do kraja nije odgovorio kako kulture postaju integrirane cjeline. Odgovor na pitanja "Što kulturu održava na okupu?", "Što joj podaruje posebnu osobnost?", pokušat će u svojim antropološkim istraživanjima dati njegovi učenici, temeljeći svoje teze na onome što je Boas smatrao ključnim u proučavanju ljudskoga roda, a to je odnos između pojedinca i društva.

Prema Kroeberu kultura je fenomen različit od fenomena društva, pojedinca ili organizma. Ona se uči i dijeli s drugima, promjenjiva je, rastezljiva, prožeta vrijednostima, nadosobna i anonimna. Kroeber smatra da je kultura različita od pojedinca i da dominira njime. Ruth Benedict tumači kulturu kao nešto više od zbira djelovanja pojedinca. Veza između pojedinca i društva temelji se na vrijednostima, a uspješni su pojedinci oni koji kroz vlastiti temperament i obrazovanje posjeduju vrline zajedničke

cijelome društvu, dok su oni kod kojih to nije slučaj devijantni. Sličan pristup imala je i Margaret Mead, ali ona nije bila toliko zaokupljena općenitim vrijednostima, već posebnim skupovima vrijednosti unutar kulture koji se usvajaju tijekom djetinjstva. Edward Sapir je, istražujući jezik sjeveroameričkih Indijanaca, došao do značajnih otkrića na području antropologije, lingvistike i semantike. Zajedno sa svojim učenicom Benjaminom Whorfom postavio je hipotezu da različiti jezici označavaju različite sustave percipiranja, a da se razlike između kulturnih ponašanja među društvima prenose i kodificiraju u strukturi jezičnog značenja. Izučavanje jezika druge kulture više je od proučavanja načina na koji ljudi govore, to je istraživanje o tome kako se dotična kultura stvarala.

Početak dvadesetih godina 20. stoljeća dolazi do temeljne podjele u antropologiji. Američki antropolozi svoja su zanimanja usredotočili na kulturu kao skup ideja, dok se britanska antropologija bavila društvom kao posljedicom djelovanja. Jerry D. Moore u trećem dijelu knjige govori o različitim smjerovima u američkoj i britanskoj antropologiji, dajući nam oglede o četvorici antropologa: Marcelu Maussu, Bronislawu Malinowskom, A. R. Radcliffe-Brownu te Edwardu Evansu Pritchardu. U radovima o Malinowskom i Radcliffe-Brownu Moore iznosi njihova funkcionalistička polazišta u tumačenju društva i kulture. Prema Malinowskom kultura je djelovala na način da se zadovolje kumulativne društvene potrebe koje proizlaze iz pojedinačnih bioloških potreba, a prema Radcliffe-Brownu kultura postoji da bi održavala i obnavljala društvo. Marcel Mauss je najveći doprinos antropologiji dao istražujući temeljne kategorije kulturnog ponašanja. On se, poput Emilea Durkheima, koristio metodologijom traganja za elementarnim oblicima, služeći se poredbenim podacima. Smatrao je da je etnografska usporedba mogla razotkriti bitne i

prvotne činitelje ljudske kulture preko izučavanja primitivnih kultura. Ta vrsta traganja za temeljnim strukturama stalno je prisutna na Maussovima istraživanjima. Moore navodi kako se Maussovu djelu mogu staviti brojne primjedbe zato jer je mahom navodio etnografske podatke ne bi li potkrijepio svoja razmišljanja, a ne da bi ih provjerio. Britanski socijalni antropolog Edward Evans-Pritchard svoje je teorijsko stajalište mijenjao polazeći u osnovi od Radcliffe-Brownova naučavanja i razvijajući se prema antropološkom viđenju koje više važnosti pridaje socijalnoj povijesti i ljudskom djelovanju. On je, navodi Moore, crna ovca britanske socijalne antropologije jer je najprije slijedio, a onda napadao njezine zagovornike. Međutim, on trenutno zauzima poštovanje koje ostali britanski antropolozi ne uživaju zbog tvrdnje da antropologiju valja oblikovati prema uzoru na socijalnu povijest, a ne na prirodne znanosti. Taj njegov poziv za "humanističku" antropologiju imao je veliki odjek i utjecaj na brojne antropologe.

Četvrti dio knjige Jerry D. Moore posvećuje predstavnicima evolucionističkih, adaptacionističkih i materijalističkih teorija. Te se teorije javljaju tijekom tridesetih godina 20. stoljeća i označavaju novi razvojni zamah američke antropologije. Za razliku od historiografske antropologije Franza Boasa, evolucionisti dvadesetog stoljeća – Leslie White, Julian Steward, Marvin Harris i Eleanor Burke Leacock – zalažu se za niz eksplicitnih, znanstvenih zakonitosti koje povezuju kulturne promjene s različitim područjima materijalnog života.

² Definicija kulture Edwarda Tylora smatra se njegovim najvažnijim doprinosom znanosti, a ona glasi: *Kultura ili civilizacija, shvaćena u širokom etnografskom smislu, složena je cjelina koja obuhvaća znanja, vjerovanja, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve ostale sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva.* Jerry D. Moore navodi tu definiciju u svojoj knjizi na str. 21–22.

U antropologiji su uvijek postojale rasprave, čak i u njezinim počecima. Od 1960-ih u antropološkoj teoriji dolazi do raznovrsnih stajališta koja su u posljednja dva desetljeća doživjela mnogostrukom nepomirljivost. Nejedinstvenost stajališta uzrokovali su neki pomaci koji se javljaju u antropološkim teorijama od 1960. godine nadalje. Kao prvo, dogodio se opći pomak od materijalističkih teorija koje smatraju kulturu najvažnijim sredstvom kojim raspolaže čovječanstvo u prilagodbi fizičkoj i društvenoj okolini. Osim toga, snažnije se naglašava način na koji pojedinačna djelovanja stvaralački oblikuju kulturu, čime se umanjuju nastojanja da se kultura reificira kao na neki način odvojiva od pojedinca. Konačno, simbolična bit kulture postaje prevladavajućom definicijom kulture, što je također imalo nekoliko posljedica. Simbolički pristup kulturi, ističe Moore, znači da su u nekim antropološkim krugovima etnografska istraživanja koja su naglašavala ekološka, gospodarska ili ostala materijalistička područja interesa sve manje popularna. Ono što je važno jest da simbolički pristup kulturi neizbježno vodi zanimanju za značenja: ako je kultura simbolična, proizlazi da se koristi u stvaranju i prijenosu značenja budući da to i jest uloga simbola. Budući da simboli sadrže višestruke slojeve značenja, objašnjenje kulturnog ponašanja postaje interpretativnom zadaćom pri kojoj antropolog rasplicije zapletene mreže značenja na načine kako ih članovi zajednice doživljavaju.

U posljednjem, petom dijelu, autor predstavlja antropologe koji promatraju kulturu upravo sa stajališta da je ona skup simbola, čime se sve više udaljuju od Tylorove² definicije kulture koja je dugo bila polazna i općeprihvaćena definicija. Tako nam Moore u ovom dijelu prikazuje teorije Claudea Levi-Straussa, Victora Turnera, Clifforda Geertza, Mary Douglas i Jamesa Fernandez. Prema Levi-Straussu kultura uključuje različite komunikacijske razmjene na području

krvnog srodstva, mita i jezika. Unatoč njihovim površinskim različitostima, te razmjene slijede prilično mali skup temeljnih oblika ili "dubinskih struktura". Te strukture odražavaju univerzalnu gramatiku kulture ukorijenjenu u podsvjesnim svojstvima ljudskoga uma i predstavljaju načela pomoću kojih ljudi prave klasifikacije. Levi-Straussov strukturalizam, dakle, vidi kulturu kao simbolični izraz ljudskoga uma. Victor Turner također naglašava simboličku prirodu kulture, ali je tumači unutar dinamike društvenog života. U radovima koja se odnose na ostale spomenute znanstvenike u posljednjem dijelu knjige, Moore naglašava njihovo zanimanje za simboličko tumačenje kulture, ali postavlja i pitanja koja su se tada nametnula i koja prevladavaju u današnjim raspravama u sklopu antropološke teorije.

Pitanja buduće antropologije i rasprave koje se danas vode u antropološkim krugovima autor knjige navodi na kraju, u posljednjem tekstu koji nosi naslov *Današnji prijepori*. Danas mnogo više znamo o starijim civilizacijama i kulturama i zahvaljujući antropologiji dobili smo temeljne uvide u ljudsku prirodu. Međutim, antropologija stvara prijepore jer smo mi predmet njezina istraživanja, zbog čega se objektivnost promatranja kao istraživačke metode vrlo često dovodi u pitanje.

Knjiga *Uvod u antropologiju: teorije i teoretičari kulture* Jerryja D. Moorea otkrit će čitateljima značajne antropološke teorije i teoretičare, ali će im i pružiti zanimljivu sliku života i istraživanja znanstvenika kojima možemo zahvaliti na tome što su nas, približavajući nam neke nepoznate kulture, približili nama samima.

¹ Njegova središnja djela su: (1954) *Cosmos and History: The Myth of the Eternal*, (1958) *Yoga, Immortality and Freedom*, (1958) *Rites and Symbols of Initiation (Birth and Rebirth)*, (1958) *Patterns in Comparative Religion*, (1959) *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, (1960) *Myths, Dreams and Mysteries: The Encounter between Contemporary Faiths and Archaic Realities*, (1961)

Alica Bačeković
Ljudevita Jonkea 55

HR-43000 Bjelovar
alica5@net.hr

Mircea Eliade, *Sveto i profano*, s francuskoga preveo Božidar Petrač, AGM, Zagreb 2002, 138 str.

Neka djela svjetske baštine nisu potrebna u prijevodu samo zbog interesa za njima, nego su uz to nezaobilazna u bavljenju određenim područjima istraživanja. U području filozofije, fenomenologije i povijesti religije postoje mnoga takva djela, a među suvremenim djelima svakako važno mjesto zauzimaju djela rumunjskog fenomenologa, povjesničara i filozofa religije Mircea Eliadea.

Mircea Eliade rođen je u Bukureštu 1907. godine, a preminuo je u Chicagu 1986. godine. U mladosti je uglavnom bio zainteresiran za entomologiju i botaniku, ali se kasnije pod utjecajem Goethea (životnog uzora) okrenuo filologiji, filozofiji i komparativnom studiju religija. Od 1925. godine je studirao na sveučilištu u Bukureštu. Godine 1928. otišao je u Calcuttu studirati sanskrit pod mentorstvom Surendaranatha Dasgupte. Po povratku u Bukurešt pripremio je doktorsku disertaciju na temu

Yoga, koju je obranio 1933. godine (*Yoga: Essai sur les origines de la mystique Indienne*). S obzirom da se nije mogao vratiti u komunističku Rumunjsku, 1945. godine preselio se u Francusku (Pariz), gdje je upoznao G. Dumézila i bio pod njegovim utjecajem. Od 1945. do 1956. godine radio je kao profesor komparativne religije na *École des Hautes Études na Sorbonni*. Od 1956. godine do smrti predavao je na Chicago University i bio voditelj odjela za povijest religija. Potaknuo je pojavljivanje časopisa *History of Religions* i *The Journal of Religion* te bio glavni urednik Macmillanove *Encyclopedia of Religion*.¹

S obzirom da već posjedujemo prijevode nekih njegovih djela (npr. *Mit i zbilja* ili *Kovači i alkemičari* u hrvatskom prijevodu ili *Šamanizam* i druga u srpskom prijevodu, čime je on "poznat" našem čitatelju djela navedenog područja), važno je napomenuti da je pojava hrvatskog prijevoda djela *Sveto i profano* (1957, 1965, dalje kao SP) višestruko važna. Kao prvo, to je djelo neizostavno u bavljenju fenomenologijom religije. Kao drugo, djelo je središnji tekst nakon Ottova djela *Sveto* (1917) koje prikazuje i analizira iracionalne elemente religije. Eliade se, dakako, u mnogočemu oslanja i nastavlja na Ottovo djelo (SP, str. 9), iako u fenomenologiji konkretno slijedi više Lévy-Bruhla, Emila Durkheima i Georgesa Dumézila (SP, str. 136,

Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism, (1963) Myth and Reality (1964) Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy, (1965) The Two and the One, (1969) The Quest: History and Meaning in Religion, (1978) A History of Religious Ideas, vol. I, From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries, (1982) A History of Religious Ideas, vol. II, From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity, (1985) The History of Religious Ideas, vol. III, From Muhammad to the Age of the Reforms, (1987) Encyclopedia of Religion (glavni urednik), New York: Macmillan. Ovo posljednje još uvijek je standardna referenca u komparativnom studiju religija, iako je djelo staro eto već šesnaest godina. (<http://www.mirceaeliade biography.htm>).